

УКРАЇНА – ФІЛОСОФІЯ

Лук'яненко О.М. (Київ)

СОЦІАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ПОШУКИ ПРІОРИТЕТНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті розглядаються філософські положення, які визначають пріоритетну парадигму соціально-інформаційної політики Української держави на сучасному етапі розбудови громадянського суспільства.

Останніми роками серед різних аспектів соціальної політики все більшого значення набуває її інформаційна складова. Цей новий аспект діяльності держави потребує обґрунтування варіантів вирішення цілого комплексу завдань соціального розвитку. Логічно стверджувати, що соціально-інформаційна політика реалізується в соціально-інформаційній сфері й її важливими напрямками є: а) забезпечення поступового розвитку соціальної сфери і трансформації соціально-політичних та соціально-економічних цілей; б) формування та вдосконалення правових і законодавчих основ соціальної політики. Становлення і розвиток демократії як найбільш поширеної форми політичного режиму, що характеризується низкою вимог, серед яких найбільш важливими є: верховенство права і закону; пріоритет прав і свобод громадян над інтересами держави; рівність усіх перед законом і судом; дотримання демократичних процедур вироблення та прийняття законів; в) гуманізація соціально-інформаційної діяльності. Цей напрямок відповідає сучасним гуманістичним тенденціям і охоплює широкий спектр діяльності людей від освіти до конкурентної боротьби.

Аналіз **публікацій** з проблем інформаційної та соціальної політики свідчить, що поряд з великою кількістю праць, присвячених практичним аспектам їх здійснення, дослідження багатьох учених зосереджені на загальнотеоретичних аспектах змісту інформаційної та соціальної політики¹. Проте соціально-філософського аналізу взаємодії

¹ Соціальна информатика: Основания, методы, перспективы / Отв. ред. Н.И. Лапин. – 2-е изд., стереотип. – М.: КомКнига, 2006. – 216 с.; Соціальна безпека: теорія та українська практика / За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.; Україна на шляху до інформаційного суспільства / За заг. ред. М.З. Згурського. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2004. – 484 с.; Дубас О.П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. – К.: Генеза, 2004. – 208 с.

ЗМІ та соціального середовища на сучасному етапі становлення громадянського суспільства в Україні у філософській літературі авторці не траплялося.

Метою цієї статті є виокремлення загальних філософських положень, які, на наш погляд, визначають пріоритетну парадигму соціально-інформаційної політики Української держави на сучасному етапі розбудови громадянського суспільства.

Попередньо зауважимо, що соціально-інформаційна політика, будучи похідною від соціальної й інформаційної політик, сама детермінує їх характер та зміст і в такий спосіб впливає на соціальну та інформаційну політику. Соціально-інформаційні можливості держави змушують формувати такий інформаційний потенціал суспільства і держави (інформаційну політику), частину якого можна використовувати в різних цілях. Проте соціально-інформаційна політика не замінює і не підміняє соціальну та інформаційну політики держави. Соціально-інформаційна політика має свої риси, які залежать від загальної політики держави.

Залежно від ступеня розвитку громадянського суспільства рівень повноправності, самостійності інституту ЗМІ коливається в той чи інший бік. Наприклад, у тоталітарному суспільстві ЗМІ не відводилося ролі вище привідного ременя державної машини, тому коефіцієнт самостійності їх тут був досить низький.

У демократичному суспільстві ЗМІ виходять на «головну сцену», набуваючи повноправності, незалежності. Коефіцієнт самостійності стає високим, збільшується ступінь впливу на ті чи інші соціальні процеси.

В останні роки ми спостерігаємо ще одну модель українських ЗМІ. Через відсутність засобів, свавілля чиновників, у зв'язку зі зростаючою силою державної бюрократії, а також певного розбалансування системи ЗМІ, вони потрапили в серйозну залежність від державних структур, олігархічних кланів, політичних партій, які зайняли «місце під сонцем», а також відвертого криміналітету, який володіє більшою частиною тіньового обігу економіки.

В Україні нині практично не залишилося жодного незалежного теле- радіоканалу, газети чи журналу. ЗМІ потрапили на «околицю» політичної системи. Як підсумок, ЗМІ послабили свій вплив на процеси, які відбуваються у соціальному середовищі. Проте із розвитком громадянського суспільства в Україні все-таки ЗМІ відновлюють свою нішу в соціальному середовищі, що є позитивною тенденцією¹.

У сучасних умовах цілісність системи ЗМІ підлягають серйозним випробуванням. Відбуваються значні розриви в інформаційному просторі, порушуються інформаційні зв'язки між членами суспільства, різними категоріями населення, між суспільством і особою, державою і громадянином, регіонами і центром.

Інакше кажучи, соціальне середовище, у якому живе і діє людина, група, спільнота – неоднорідне. Воно складне, багатозначне і структуризоване на сегменти. Всіх їх поєднує одне – масова комунікація, як необхідна передумова функціонування і розвитку соціального середовища.

Під соціальним середовищем пропонуємо розуміти простір, у якому постійно циркулюють різноманітні потоки соціальної інформації, що сприяють адаптаційним можливостям цього простору до різного роду змін, які переповнюють соціальне середовище.

У свою чергу, соціальна інформація виробляється в процесі людської діяльності, відображає факти з точки зору власних цілей, що обумовлені їхнім соціальним становищем. Вона також, що досить важливо, є паливом для запуску і роботи механізму самоорганізації соціальної системи.

¹ Дубас О.П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. – К.: Генеза, 2004. – С. 85.

Соціально-філософський аналіз взаємодії ЗМІ та соціального середовища дає можливість констатувати, що вони перебувають у суб'єктно-об'єктних відносинах. При цьому можна виокремити три парадигми інформаційного впливу ЗМІ на соціальне середовище: 1) тоталітарну; 2) маніпулятивну; 3) діалогову або дискурсну. Звідси походять відповідні парадигми соціально-інформаційної політики, які розглянемо більш детально.

Е. Фромм виокремлює два види совісті: авторитарну і гуманістичну та пов'язує їх із «вірою як рисою характеру», «надією», «цінностями і нормами», із «психодуховним оновленням».

Авторитарна совість – «це голос інтерналізованого зовнішнього авторитету: батьків, держави або будь-якого іншого авторитету, який є таким в даній культурі»¹.

«Гуманістична совість – це не інтерналізований голос авторитету, якому ми намагаємося догодити і невдоволення котрого ми боїмося; це наш власний голос, який не залежить від зовнішніх санкцій і схвалення»². Це «знання – в собі», це «голос нашого істинного, справжнього «Я», зверненого до нас самих, з тим, щоб жити продуктивно, розвиватися всебічно і гармонійно, тобто до того, щоб стати в дійсності тим, ким ми є лише в можливості»³.

Зазначені визначення ми наводимо тому, що вони мають безпосереднє відношення до соціально-інформаційної політики. На нашу думку, сучасна Україна має потребу і в авторитарній, і особливо в гуманістичній парадигмі комунікативно-інформаційної діяльності. Сьогодні ж можна вести мову лише про елементи авторитарної соціально-інформаційної політики.

Окремої уваги потребує питання забезпечення позитивного міжнародного іміджу України. Так, прагнення України приєднатися до ЄС має підтримуватися ефективною внутрішньою та зовнішньою політикою, спрямованою на ефективне позиціонування України в масовій та елітній свідомості держав – членів ЄС, політикою, яка б зміцнила позиції України на світовій арені, перетворила її на впливову державу і відповідно змінила місце України в геополітичних стратегіях європейських держав.

Аналіз результатів зарубіжних та вітчизняних досліджень сприйняття України населенням та елітами провідних країн світу протягом 2000-2008 рр. дає змогу виокремити наступні ключові доміанти іміджу України: молода демократія, країна Помаранчевої революції; країна відомих спортсменів (брати Клички, А. Шевченко, С. Бубка, Я. Клочкова); політична нестабільність, дефіцит політико-інституціональної спадкоємності, неефективність влади та законодавства; невизначеність напрямків і стратегій подальшого розвитку, отже, непередбачуваність; негативний інвестиційний клімат, високі ризики в бізнесі, повсюдна корупція; загалом кризова і небезпечна (Чорнобиль) країна; залежність від Росії; не впливова, маловідома країна⁴.

Отже, соціально-філософський аналіз передумов та тенденцій формування іміджу України дає можливість констатувати, що негативний імідж Української держави перешкоджає її розвитку. Тому для зміни репутації нашої країни необхідно проводити ефективну інформаційну політику, яка б мала бути повною та об'єктивною, а не просто інформуванням.

Не менш важливим є авторитет внутрішній, тобто авторитет держави в очах власного громадянського суспільства, народу, а не лише «зовнішній авторитет» України,

¹ Фромм Э. Психоанализ и этика. – М.: Республика, 1993. – С. 116.

² Там само. – С. 126.

³ Там само.

⁴ Панченко Ж.О. Геополітичне позиціонування України в процесах євроінтеграції: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03. – К., 2006. – 212 с.; Луценко А.В. Геополітичний образ України у науковій та навчальній літературі сучасної Росії // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2008. – Т. XXI. – С. 424-431.

держави (авторитарна етика та совість, за Фроммом). Отже, сама держава, як категорія моральності, також потребує морально-етичної легітимізації, яка має будуватися на основі формального процедурного принципу універсалізації. Згідно з зазначеним принципом «клише ті норми, практики, проекти можуть визнаватися легітимними, які (за умови знання їхніх наслідків та побічних наслідків) б могли бути без примусу визнані в процесі аргументації усіма можливими учасниками дискурсу»¹. Принцип універсалізації утворює основу обґрунтування моральних повинностей – процедур, за умов дотримання яких люди могли б дійти згоди щодо тих норм, якими вони мають керуватися у своїх відносинах одне з одним.

Варто зазначити, що авторитет нашої держави загалом – у дефіциті і в суспільній свідомості, і в соціальній психіці, особливо в діяльності ЗМІ². Переформувати психологію відчуження народу від влади в психологію довіри до неї – пріоритетне завдання соціально-інформаційної політики Української держави.

Гуманістична парадигма соціально-інформаційної політики протягом більше дев'ятнадцяти років практично відсутня в Україні. Суть її – чути, розуміти, надавати людям «знання-в-собі», відображати в ЗМІ кращі риси менталітету народу, розповідати, як в Україні можна і важливо «жити добре» більшості, а не лише елітарній меншості. Замість самоприниження і страху давати героїчному і довготерпеливому народові «світло в кінці тунелю» з тим, щоб допомогти йому стати в дійсності тим, ким ми є лише у можливості. Можливості і ресурси великі – це й природні багатства, інтелектуальні можливості, філософська культура і духовний потенціал народу.

Український філософ В. Шевченко писав: «Головне завдання мудрості – «блуди помічати», попереджувати спільноту про симптоми занепаду та загроз. Вона гуртує народ і впорядковує особисту поведінку, оскільки включає в себе соціальну пам'ять, знання «дороги дідів», а також міри речей, людей та взаємодії людей з речами»³. І далі філософ зазначає, що «руйнування мудрості як коду соціокультурного топосу супроводжується розпадом наявного способу різноманітної участі людей у спільному життєустрої, що утворює націю»⁴. І якщо філософ у будь-якій країні – це речник коду соціокультурного топосу свого народу, то філодокси, навпаки, твердять про що завгодно: про «транзитивність», про нібито обов'язковий «глобалізм», про «історичну закономірність», «стабілізацію злочинності», «боротьбу з бідністю», «панування права» тощо. «Міфи філодокси висловлюють сьогодні «квадратні метри інформації», «свіжі факти», «програми розвитку» тощо, які ні до чого не зобов'язують, ні про що не говорять і нічого не навчають. Функціонування філодокси, зрештою, прикриває підвищений інтерес суспільного імпотента до чужого: «Я тобі байку про «універсальну трансформацію» та «стратегію виходу з кризи», а ти мені – владу над тобою»⁵.

На нашу думку, лише на основі гуманістичної совісті можна вирішити традиційні парадокси України: багата країна і бідний народ або багата еліта і злидений народ. Лише гуманістична совість може привести до реалізації на практиці архетипічного, ментального принципу – принципу соціальної справедливості, про який якщо й говориться в наших ЗМІ, то якимось сором'язливо.

Е. Фромм пише: «Немає більш гордої заяви, ніж сказати «Я буду поступати по совісті». Протягом усієї історії люди завжди відстоювали принцип справедливості, любові і правди на протигагу будь-якому тиску, який здійснювався з метою спонукати людей відмовитися від того, що вони знали і в що вірили. Пророки діяли у згоді з совістю, засуджуючи і пророкуючи державам загибель, тому що вони погрузили в корупції і

¹ Етос і мораль у сучасному світі / Т.Г. Аболіна та ін. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – С. 32.

² Дубас О.П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. – К., 2004. – С. 95.

³ Шевченко В. Філософія – це «дружба з мудрістю» // Філософська думка. – 2003. – № 4. – С. 15-18.

⁴ Там само. – С.19.

⁵ Там само.

несправедливості... Як би не совість, людство давно б застряло в болоті на своєму повному небезпек шляху»¹.

Це серйозне застереження стосується безпосередньо сучасної України. Хоча явних пророків у нас не видно, проте багато аналітиків та публіцистів прогнозують можливий соціальний вибух саме через порушення принципу соціальної справедливості, ігнорування колективного несвідомого, передбачають навіть розпад України і зникнення українського етносу².

Вітчизняні науковці звертають особливу увагу на справжню небезпеку ситуації розколу українського соціуму і необхідність допомогти народу України «стати на ноги», відродити його самосвідомість. Для цього Україна потребує єдності економічної, соціальної, культурної та інформаційної ідентичності. Інакше неможливо буде зберегти її єдність. При цьому варто враховувати вплив архетипів дистресового досвіду на соціальне життя українського суспільства. Зазначені архетипи – це міна-пастка для нашого сучасника, який мимоволі починає активізувати реакції на далекі події минулого.

Причиною формування дистресових архетипів є професійна невідповідність влади до адекватного управління соціумом. «Саме з причини невідповідності відгуку соціуму на різні інформаційні сигнали з часом руйнувалися доцільні первинні реакції, здатність даного суспільства створювати нові, унікальні, власні засоби відповіді на нові варіанти історичних ситуацій»³. За таких умов ситуація сприймається не такою, якою вона є насправді, в реальності. Це призводить до розладу регуляторних механізмів соціуму, до активізації різного роду шаблонів, автоматизмів, стереотипів, регуляцій, дистресових архетипів, які імітують процес пошуку адекватних реакцій на кризу. При цьому трагедія полягає в тому, що при фактичній зупинці, блокуванні соціального інтелекту триває надходження нової незнайомої інформації, яку неможливо «перетравити» в ситуації постреволюційного хаосу і вона не стає соціальним досвідом, а осідає в історичній пам'яті як шум.

Переважає більшість істориків подають справу так, що суспільство долає такі руйнівні ситуації, «стає на ноги» і на основі здобутого досвіду будує нове життя. Однак швидкість і якість розвитку українського суспільства засвідчує те, що все набагато складніше. «Дистресові архетипи – це своєрідний патерн, що відображає історично набутий даним соціумом внутрішній конфлікт, який тільки за умови його усвідомлення перестає бути небезпечним, руйнівним і започатковує нові соціальні зрушення»⁴.

Вітчизняні дослідники О. Донченко та Ю. Романенко зазначають, що за умов, коли активність владних структур або соціально-впливового суб'єкта перевищує рівень осмислення ситуації, потерпають здоровий глузд, логіка життя, набирає сили т.зв. закон тотожності: саме через неадекватність, нетотожність активності й осмислення її глибинної соціальної мотивації відбувається руйнування, розквітають брехня, злочинність, стан хаосу посилюється, а творчий потенціал цього етапу соціальних трансформацій зводиться до вузько групового егоцентризму⁵. Саме нетотожність спричиняє дезаптацію великих соціальних груп і дезінтеграцію всієї соціальної структури. Для уникнення такого стану справ у суспільстві має діяти кодекс управління суспільством з урахуванням законів психічної природи, зокрема: для забезпечення нормального життя суспільства в рамках

¹ Фромм Э. Психологический анализ и этика. – М., 1993. – С. 115.

² Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. – М.: Реал-бук; К.: Ваклер, 2002. – 480 с.; Холод В.В. Феномен парapolитики: идеи, свершения, социальные результаты. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 504 с.; Шевченко М.М. Возможности преодоления дестабилизирующего влияния геополитического фактора: Украина и балканский опыт // Морська держава. – 2004. – № 3. – С. 21-25.

³ Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). – К.: Либідь, 2001. – С. 96.

⁴ Там само.

⁵ Там само. – С. 96-98.

окремого соціуму енергія регулювання має бути потужнішою від енергії наростання загрожуючої інформації (тобто інформації, яка потрапляє на непідготовлений ґрунт).

Відсутність у соціетальній психіці інтернально-раціонального регулятора у вигляді соціального інтелекту призводить до того, що в стані хаосу утворюються патерни брехливих дій і неадекватних ситуації реакцій, які «закидаються» в соціальну пам'ять, де кодуються до наступної аналогічної ситуації. Як тільки в суспільстві виникає структура, тип тієї ситуації, в якій утворився дистресовий архетип, починає спрацьовувати його механізм. Причому він активізується повністю, в первинному вигляді.

Архетиповість поведінки людей посилюється в натовпі, де панує абсурд. У суспільстві з великою кількістю таких архетипів стан хаосу ускладнюється за рахунок непередбачуваності таких соціальних процесів, як адаптація, трансформація, самоорганізація тощо.

Після кожної дистресової ситуації соціум стає дедалі дурнішим і дурнішим, тому що не перероблена, несприйнята інформація не веде до прийняття нових ефективних рішень, а «вмикає» лише тактичну активність втечі від проблем.

Сьогодні засоби масової інформації не ставлять перед собою завдання виконувати функцію соціального захисту народу. Соціально-інформаційна політика держави в цьому аспекті обмежується розмовами про незначне підвищення пенсії, заробітної платні бюджетникам. Народ цей маневр починає усвідомлювати, реакція його совісті на маніпуляції в ЗМІ посилює дефіцит довіри до державної влади і наносить удар по рейтингу Президента України, іміджу держави.

Вітчизняний дослідник О. Туренко зазначає, що «засоби масової інформації як наслідок утилітарного просвітництва утворюють непереробну для свідомості ілюзію, яку людина ніби повністю раціонально «контролює», а насправді мас-медіа підкорює її волю і, таким чином відчужує мислення від гуманістичних, замінюючи їх техно-споживацькими. Такий процес заміщення руйнує основний принцип гуманістичного життя людини – залишатися людиною за будь-яких обставин. Вона перетворюється на автомат, який ірраціонально повторює та предметно реалізує ціннісну «заданість» зойку бізнесових інтересів»¹.

Зазначимо, що для формування ефективної державної політики основним її суб'єктом, а не об'єктом має виступати сам народ, за допомогою тих, хто керує «серцями і совістю» і сам стає людиною «нового серця і нової свідомості». Має місце нагальна необхідність формування адекватної спеціалізованої і масової політичної свідомості. Отже, необхідним також є розвиток аналітичної політичної журналістики, політичної просвіти й освіти.

Е. Фромм зазначав, що для активної участі в справах країни, держави і суспільства загалом, як і в справах великих корпорацій, необхідним є створення груп особистого спілкування, в яких би велися дискусії, здійснювався процес обміну інформацією і прийняття рішення. Однією з передумов реалізації зазначеного є «об'єктивна і надійна інформація, яка дозволяє кожній людині скласти відносно зрозуміле і точне уявлення з основних питань»². Другою передумовою є полеміка, яка має переходити до конструктивного діалогу. Останній завжди передбачає взаємне прояснення позицій, і як досить часто буває – кращого розуміння іншого, ніж самого себе. Насамкінець інформація і полеміка залишатимуться безрезультативними і безплідними у разі, якщо група не матиме права на прийняття рішення і якщо ці рішення не переводяться в реальну площину тієї соціальної сфери, до якої вони належать. «Якщо вірно, – пише Е. Фромм, – що для

¹ Туренко О.С. Страх: спроба філософського усвідомлення феномена. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – С. 184.

² Фромм Э. Психоанализ и этика. – М., 1993. – С. 301.

того, щоб діяти, людина спочатку повинна подумати, також вірно і те, що, якщо у людини немає можливості діяти, її мислення чахне, втрачає свою силу»¹.

Підводячи загальний підсумок сказаному з позиції соціально-філософського аналізу, феномену совісті і його проявів у соціальному бутті українського народу, можна сформулювати наступну закономірність: суспільство може перебувати в гармонійному стані із владою і йти за її авторитарною етикою до тих пір, поки є її узгодженість із гуманістичною етикою самого народу, з його совістю, яка походить із глибин колективного, соціального несвідомого.

З цього закону випливає: інформаційно-комунікативна діяльність, соціально-інформаційна політика держави об'єктивно зобов'язана будуватися на єдності авторитарної етики (з урахуванням архетипу сильної державної влади) і гуманістичної етики (вона також архетипова для нашого народу) з перевагою останньої як базової.

Керуючись цим принципом, доцільно вибудувати й етику журналістської спільноти, яку вона так довго шукає. (Точніше, довго не шукала, а нині через авторитарну етику почала шукати).

Отже, нині і в найближчому майбутньому Україна має потребу у змішаному авторитарно-гуманістичному типу етики при розбудові інформаційного суспільства, при реалізації державної соціально-інформаційної політики. Для цього важливо дати відповідь на питання: що ж визначає майбутнє, долю України? Дослідження цього питання є окремою складною темою, що потребує ретельного вивчення, яке авторка і ставить за мету під час подальшої роботи у цій сфері.

Philosophical positions which determine the priority paradigm of socially informative policy of the Ukrainian state on the modern stage of alteration of civil society are examined in the article.

¹ Там само. – С. 303.